

Mevlâna'nın Eserlerinde Esmâ-i Hüsnâ*

Dilaver Gürer

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Tasavvuf Ana bilim dalı Öğretim Üyesi
dilgurer@yahoo.com

Öz

İslamî kültürde Esmâ-i Hüsnâ'nın yani Allâhü Teâlâ'nın güzel isimlerinin, onu anlamada, tanımada ve tanımlamada çok önemli bir yeri vardır. Müminler yaratıcılarına bu isim ve sıfatlar çerçevesinde inanırlar, onu bu isimlerle öğrenirler ve dualarında bu isimlerle ona yakınlaşmaya çalışırlar. Esmâ-i Hüsnâ'nın bu özelliklerinin yanısıra Tasavvufî düşünce ve kültürde ona ilave değerler de verilmiştir. Buna göre: 1-Sufiler zikirlerini Esmâ-i Hüsnâ üzerine bina etmişlerdir. 2-Mevcudat zatında her türlü tanımlanmadan münezze olan Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının tecellisinden ibarettir. 3-Seyr u sülûk tarzları Esmâ-i Hüsnâ'ya göre belirlenmiştir.

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin eserlerindeki konular da hep Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri çerçevesinde işlenmiş, dokunmuştur. Çünkü her arifin yaptığı gibi Mevlâna da hayata Esmâ-i Hüsnâ pencerelerinden bakar. Onun eserlerinde, Allah'ın güzel isimlerine zaman zaman doğrudan atıflar yapıp açıklamalar getirildiği gibi, zaman zaman da Hakk'ın isim ve sıfatlarının eşya ve hadiseler üzerindeki yeri ve tesiri dolaylı olarak açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, Esmâ-i Hüsnâ

The Most Beautiful Names of Allah (al-Asma al-Husna) in the Books of Mawlana

In Islamic culture, the most beautiful names of Allah (al-Asma al-Husna) have an important role: to know, understand, and to qualify God. Muslims believe in their creator within the framework of these names as they get to know him with these names and they try to worship him with these names in their prayers. In addition, al-asma al-husna had a value and importance in sufi culture and thought. According to sufi culture, firstly Sufis establish their dhikr on asma al-husna and secondly, all the creatures are the divine manifestation (tajalli) of the names and attributes of Allah who is excluded from all definitions and thirdly, the style of al-sayr and al-suluk (spiritual training) is arranged in accordance with al-asma al-husna.

Mawlana evaluates and designs life regarding to al-asma al-husna, the topics in his books were studied within the framework of the most beautiful names of Allah. In his books, Mawlana sometimes refers to al-asma al-husna directly and explains them and he sometimes clarifies the effects of Divine names and attributes of Haqq on the things and events indirectly.

Key Words: Tasavvuf, Mawlana Jalal al-Din-i Rumi, al-Asma al-Husna (The Most Beautiful Names of Allah)

Atıf

Dilaver Gürer, Mevlâna'nın Eserlerinde Esmâ-i Hüsnâ, Marife, Bahar 2014, ss. 179-198

* Bu makale, 9-10 Ekim 2010 tarihleri arasında Manisa'da düzenlenen *Uluslararası Mevlana ve Tasavvuf Geleneği Sempozyumu*'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş şeklidir.

Giriş

Aslında Niyâzî Mısrî'nin şu mısırâları Esmâ-i Hüsnâ'nın tasavvufî düşünce-deki yerini gayet güzel bir biçimde özetlemektedir:

Arife eşyada esmâ görünür

Cümle esmâda müsemmâ görünür

Bu Niyâzî'den de Mevlâ görünür

Âdem isen "semme vechullâh"ı bul

Kande baksan ol güzel Allâh'ı bul¹

Gerçekten de İslam kültüründe Esmâ-i Hüsnâ'nın yani Allâhü Teâlâ'nın güzel isimlerinin, onu anlamada, tanım ve tanımlamada son derece büyük bir önemi vardır. Müminler yaratıcılarına bu isim ve sıfatlar çerçevesinde inanırlar, dualarında bu isimlerle ona yakınlaşmaya çalışırlar. Diğer yandan, meseleye varlıkbilim açısından yaklaşan Tasavvufî düşünceye göre mevcûdat, zatında her türlü tanımlanmadan münezze olan Cenâb-ı Hakk'ın isim, sıfat ve fiillerinin taayyün, zuhûr ve tecellisinden ibarettir. Genel bir inanç ilkesi olarak, zatının sonsuzluğu da dikkate alınarak, Hakk'ın isim, sıfat ve fiillerinin sonsuz olduğuna inanılır. Bir hadîsten de hareketle, sembolik olarak doksan dokuz isme indirilen Esmâ-i Hüsnâ², zata ait olanlar (zâtî), tenzihe ait olanlar (selbî) ve teşbihe ait olanlar (sübûtî) şeklinde üç ana başlık altında tasnif edildiği gibi,³ başka bir tasnife göre de celal ve cemel olmak üzere iki ana gruba ayrılarak, mükevvenatta, varlığın zuhuru aşamalarında cereyan eden her hadise, her zuhûr, her taayyün, her türlü kevn ü fesâd tecellileri bu iki gruba dahil edilerek değerlendirilir.⁴ Burada, tasavvufî çevrelerce Esmâ-i Hüsnâ'nın nefsin terbiye ve tekâmülû serüveninde yani seyr u sülûkte de belirleyici temel unsurlardan olduğunu ilave etmek gerekmektedir. Dolayısıyla, Esmâ-i Hüsnâ her müslümanın inanç ve amel dünyasında çok köklü bir yere sahip olduğu gibi, tasavvufî düşünce ve ibadet hayatının da en önemli kaynaklarından. Esmâ-i Hüsnâ'nın bir kısmı ayetlerde, bir kısmı ise hadîslerde doğrudan geçmektedir. Diğer bir kısmı ise ayet ve hadîslerin mânâlarından çıkarılmıştır.

Konuya girmeden önce, "esmâ" kavramını biraz açmak gerektiği kanaatindeyiz. Esmâ; her ne kadar Arapça "isim" kelimesinin çoğulu olsa da, Tasavvufî bir ıstılah olarak, kendisiyle tesbihat ve zikir yapılan her türlü kelime, ibare ve cümle, ayet, hadîs ve kelam-ı kibarı ifade eder. Yâni, tasavvufî kültür açısından, Allah, Hay, Hû, Ma'bûd, Mahbûb, Ma'sûk gibi Cenâb-ı Hakk'ın isimleri birer esma olduğu gibi, Lâ İlâhe İllallâh, Bismillâh, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm, Lâ Havle ve Lâ Kuvvete İllâ Billâh, Fa'âlün Li-mâ Yürîd, Küllü Şey'in Hâlikün İllâ Vecheh, Ve Hüve Maaküm Eynemâ Küntüm, Leyse Ke-mislihî Şey'ün, Mücîbu'd-Daavât gibi Allah'ın zatî ve fiilî vasıfla-

¹ Niyâzî Mısrî, *Dîvân-ı Niyâzî*, s. 46.

² Tirmizî, *Daavât*, 83.

³ Esmâ-i Hüsnâ'nın gruplandırılması, anlamları vs. hakkında bk. Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ" *DİA*. XI, 404-418; Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, ss. 17-530.

⁴ Bk. Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, s. 9-248.

rıyla ilgili her türlü ibare ve cümle de birer “esma” olarak değerlendirilir ve bunlarla Cenâb-ı Hak zikir ve tesbih edilir.

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin eserlerindeki konular da hep Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri çerçevesinde işlenmiş, dokunmuştur. Çünkü her arifin yaptığı gibi Mevlâna da hayata Esmâ-i Hüsnâ pencerelerinden bakar. Onun eserlerinde, Allah'ın güzel isimlerine zaman zaman doğrudan atıflar yapıp açıklamalar getirildiği gibi, zaman zaman da Hakk'ın isim ve sıfatlarının eşya ve hâdiseler üzerindeki yeri ve tesiri dolaylı olarak açıklanmaktadır. Biz de bu çalışmamızda Hakk'ın “Esmâ-i Hüsnâ ve Sıfât-ı Ulyâ”sının Mevlâna'nın eserlerindeki yansımalarını ana hatlarıyla ve sadece birkaç örnekle değerlendirmeye çalışacağız.

A. Mevlevîlik'te Bir Zikir ve Evrâd Unsuru Olarak Esmâ-i Hüsnâ

Biraz önce de söylediğimiz gibi, Esmâ-i Hüsnâ ile tesbihat yapmak veya seyr u sülûk gerçekleştirmek bütün tarikatlerde ortak olan unsurlardandır. Her tarikatın evrâdı, ahzâbı ve zikri, Cenâb-ı Hakk'ın belli bazı isimlerini önemli ölçüde ihtiva eder. Mevlâna, çeşitli tarikatlere mensup dervişlerin kendilerine mahsus zikirlerinin olduğu, dolayısıyla kendi zikrinin ne olduğu ile ilgili bir soruya verdiği cevapta, “bizim zikrimiz ‘Allah, Allah, Allah’tır” demiştir. Bu sebeple, Cenâb-ı Hakk'ın diğer isimlerinin yanı sıra, lafza-i celâlin Mevlevîlik'te, Mevlevî zikirlerinde ve semada çok özel bir yeri vardır. Mevleviyye kaynaklarında ism-i celâl zikrinin nasıl yapıldığına dâir oldukça sarıh bilgiler bulmak mümkündür.⁵ Öbür taraftan Mevlevî ayinlerinde, mukabelelerinde ve diğer merasimlerde Hû, Hak isimleriyle beraber, aslen Farsça olan “Dost” kelimesi de aynı şekilde sıkça kullanılmaktadır. Burada, hemen hemen bütün evrâd kitaplarında olduğu gibi, *Evrâd-ı Mevlâna*'da da 99 isimden oluşan Esmâ-i Hüsnâ'nın yer aldığını belirtmek isteriz.⁶ Şu kadar var ki Mevlâna, esmâ-i ilâhiyye zikrine, mahlukat üzerinde tasarrufta bulunmak kasdıyla değil, sırf Allah için devam etmek gerektiği üzerinde hassasiyetle durur.⁷

B. Mevlâna'nın Eserlerinde Esmâ-i Hüsnâ'dan

Bazıları ile İlgili Açıklamalar

Aslında, klasik anlamda Esmâ-i Hüsnâ, Kalam ilminin alanına girer. İslâm tarihinde Esmâ-i Hüsnâ ile ilgili teknik anlamda daha çok Kalam alimleri ilgilenmişler ve bilgiler vermişlerdir. Fakat kültürün en temel ve vazgeçilmez bir parçası olması dolayısıyla, diğer ilim ve fikir adamlarından kimileri bu konuda müstakil eserler yazmışlar, kimileri de eserlerinde zaman zaman bu konuya temas etmişlerdir. Mevlâna'nın eserlerinde de sıkça kullanılan Esmâ-i Hüsnâ'dan bazılarını bilhassa açıklamalar yapıldığını görüyoruz.

⁵ Geniş bilgi ve kaynaklar için bk. Arpağuş, *Mevlevîlikte Ma'nevî Eğitim*, ss. 269-275, 281. Ayrıca bk. Gölpinarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, ss. 371-379; Gölpinarlı, *Mevlevî Adab ve Erkanı*, ss. 138-139; Top, *Mevlevî Usûl ve Adabı*, ss. 167-169, 170-172; Şahin, “Mevlevîlerde Evrâd ve Dua” II, 824-825.

⁶ Şahin, *Evrâd-ı Mevlâna*, ss. 36-39.

⁷ *Fîhi Mâ Fîh*, s. 124.

a. Hakk'ın Vasfedilemezliği, Tarife Sığmazlığı

İşin başında, her şeyden önce şunu belirtmek gerekir: Her ne kadar “Allah” ismi Cenâb-ı Hakk'ın kendisi için diğer bütün isim, sıfat ve vasıflarını da toplayıcı özel isim olsa da, bu durum mahlukatın onu tanımlaması tarzında olup, yüce yaratıcı zatı itibarıyla herhangi bir tanımlamaya sığmaktan münezzehe ve müteâldir, hatta bu tanımlamadan da müteâldir. Onu tanımlamak, ona isim vermek bizim onu anlamamız içindir. Hatta onun bizim kendisini anlamamız için kendisini vasıflandırdığı ilahî sıfatları anlamak için dahi bu beşeriyet halinden kurtulmak, beşeriyet kirinden temizlenmek gerekir. İlahî sıfatlarla donanmanın ve onları anlamının yolu beşeriyet halini yok etmektir.⁸

Mevlâna, aynı zamanda bir sıfatı olan, Hakk'ın vasıfsızlığını iki derviş arasında geçen bir konuşma yoluyla şöyle anlatmaktadır:

Bir derviş bir dervişe: “Söyle hele, Hak hazretlerini nasıl gördün?” dedi.

Neliksiz, niteliksiz gördüm, dedi, ama bunu dile getirmek için kısa bir örnekle anlatayım.

Onun sol yanında bir ateş gördüm, sağ yanında da bir kevser ırmağı.

Sol yanında âlemi yakacak bir ateş, sağ yanında bir zevk ırmağı.

Bir topluluk o ateşe doğru elini uzatmış, diğeri de Kevser ile şâd ü mest.⁹

Konuşma, ateş ile Kevser ırmağına giren insanların başına gelen çok çarpıcı sonuçların izah ile devam eder. Burada dikkati çeken husus şudur: Hikaye Hakk'ın vasfedilemezliği üzerine kuruludur ve öyle de başlar. Ama hemen onun etrafı anlatılmaya başlanır. Doğrusu da budur; vasfedilemeyen bir şeyi vasfetmeye kalkışmak açık bir tenakuzdur. Mademki Hakk'ın zatı vasfedilemezdir, o halde, mesela, “o nerededir?” diye sormak onun perdesi olur, onun güneşinin ışıklarına engel olan bulut olur.¹⁰ Dolayısıyla insanoğluna düşen görev, onun zatını değil, vasıflarını bilmeye koyulmak olmalıdır. Hz. Mevlâna şöyle diyor:

Mâdemki Hakk'ın zatını görmeye tahammülün yok, gözünü sıfatlara aç. Mâdemki cihetlere sığmayanı göremiyorsun, cihetlerde onun nurunu gör.

Şu gökkubbenin altındaki hûrileri gör, nûrânîleri seyret: Müslimât, mü'minât, kânitât, tâibât...¹¹

b. Lâ

Arapça olan “lâ” aslında müstakil bir kelime olmayıp, “yok” ve “hayır” anlamında bir edattır. Fakat tasavvufî düşünce ve kültürde kelime-i tevhîdin başlangıcı olması dolayısıyla, Allah'tan başka hiçbir şeyin olmadığını ifade eder. Şu şahadet yani görünürler âlemi izâfî olarak, gölge olarak, bir rüya ve hayal olarak vardır. Tam ve gerçek varlık Cenâb-ı Hakk'ın varlığıdır. Bir gün bu rüyasal varlık

⁸ *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, I, 359.

⁹ *Mesnevî*, 5. Defter, s. 554; Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, VII, 342.

¹⁰ *Mesnevî*, 5. Defter, s. 576.

¹¹ *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, I, 221-222.

âleminden çıkıp, gerçek padişahın huzuruna elbet gideceğiz. İşte bu hususu, yani sahte âlemi silip süpüren, aslına döndüren, yok eden şey “lâ kılıcı”dır. *Mecâlis*'te, “İllâ” ile birlikte “Lâ” esmasının nelere kadir olduğu şöyle anlatılır:

Sonunda cemâl-i Zülcelâl'e kavuşursun, “lâ/yok” süpürgesiyle her şeyi süpürür gidersin. Padişah ve şehzâde olanın süpürgecisi de olur elbet. “Lâ ilâhe illal-lâh/Allah'tan başka ilah yoktur”¹² sözü de dergâh-ı ilâhînin has kullarının gözlerinden iki âlemi süpürüp temizler.

*Hangi şey ki seni yoldan çıkarır küfür olsun îman olsun birdir
Hangi şey ki seni dosttan alıkor güzel olsun çirkin olsun birdir
Çer ü çöpü süpürmekten başka çâre yoktur bu yolda
Belinde kemer ile şehâdet yolunun başında bekliyor “Lâ”
Eğer “Lâ” insanın göğsünden kopup da hayret yoluna düşerse
İşte o zaman ulûhiyyet yolundan “Lâ” ile Allâh'a gel sen de¹³*

c. Allah (c.c)

Kelime-i tayyibe, nâm-ı pâk, ism-i celâl ve lafzatullah gibi kavramlarla da anılan Allah ismi, Esmâ-i Hüsnâ'yı kendisinde toplayan, Cenâb-ı Hakk'ın özel ve en genel ismidir. Mevlâna, şairlerin yoksulluğunu işlediği bir hikayesinde, ünlü Arap Dili bilgini Sîbeveyh'in bir tanımından hareketle şöyle açıklar:

Sîbeveyh, Allâh'ın mânâsı hakkında “insanlar ihtiyaçları ânında ona sığınır” dedi.

Yine dedi ki: İhtiyaçlarımız için sana el açıp sığındık, onları senden diledik ve yine senin katında bulduk.

Yüzbinlerce akıllı sıkıntı ânında hep Ferd ve Deyyân'ın huzurunda feryâd ü fi-gân eder.

Bir deli boş yere bir cimriye âcizliğini söyleyip de dilenir mi hiç?

Akıllılar, yüzbinlerce kez karşılık görmeselerdi, onun huzurunda canlarını çerkerler miydi?

Hatta dalgalar içindeki bütün balıklar... yükseklerdeki kuşların hepsi...

Fil, kurt, avcı arslan dahi... Koca ejderha, karınca ve yılan dahi...

Hatta toprak, hava, su ve her bir kıvılcım... hem kışta hem baharda ondan güç bulur.

Bu gök, “Rabbim, beni bir an bile aşağıya bırakma” diye ona yalvarır durur.

“Benim direğim senin koruman ve kollamandır!” Hepsi de onun iki elinin kuvvetinde dürülmüştür.

Şu yer de der ki: “Ey beni su üstüne yerleştiren Rabbim! Beni berkarar eyle.”

Herkes onun sayesinde kese dikmiş, ihtiyaç görmeyi ondan öğrenmiştir.

¹² Muhammed, 47/19.

¹³ *Mecâlis-i Seb'a*, s. 157. Ayrıca bk. *Mesnevî*, 5. defter, s. 560.

Her peygamber ondan "sabır ve namazla yardım isteyin" diye berat getirmiştir.

Ondan isteyin hâ, başkasından değil! Suyu denizde ara, kurumuş ırmakta değil.

Başkasından istesen de veren yine odur. Vermek isteyen ve avuca cömertliği koyan o.

Yüzçeviren kimseyi tutar da altın sahibi Karun eder. Ya bir de yüzünü itaatle döndürürsen ne olur, sen düşün...¹⁴

Lafza-i Celâl'i, sözlük anlamından hareketle bu şekilde açıklayan Hüdavendigâr, besmele'nin, "Bismillâh" diye bir şeye başlamanın ne demek olduğunu da yine çarpıcı ifadelerle açıklamaktadır:

d. Bismillah

Bu adın tadını alanın himmetinin önünde, arşın, gökyüzünün ta yücesinden ferşin, yeryüzünün ta altına dek ne varsa, hiçbir şeyin bir sinek kanadı kadar bile değeri yoktur. Bu ad, güzelliğiyle kimi avlamışsa, hiçbir güzellik, hiçbir şöhret, hiçbir renk ve koku artık onu avlayamaz. Hangi kulübeye bu adın güneşi vurmuşsa, hangi kulübeyi o güneş ısıtmışsa, dünya padişahlarının köşklerinin, saraylarının burçlarını, kubbelerini yollasınlar da o kulübeye kulluk etsin onlar. Kim bu adın kulluk küpesini kulağına takmışsa, dünyayı da unutmuş gitmiştir, âhireti de. Kim bu adın tatlı mı tatlı kaynağından su içmişse, dünyanın mâmurluğu onun baş gözüne de yıkık dökük görünür, kalp gözüne de...

Saâdet güneşi devlet burcundan bir gün doğar, görünür. Eski dost gönül cânibinden ansızın belirir. Hani "Allah'ın, göğsünü/gönlünü İslâm'a açtığı kimse var ya!..¹⁵ yani Cenâb-ı Hak buyurur ki: Seçtiğim, topraktan kaldırıp satın aldığım, cehaletin, kendine tapmanın elinden kurtardığım, beğendiğim, kendisine beğenilecek, özenilecek huylar bağısladığım, kendisini, beğenilecek, özenilecek kulluk edeplerine lâyıf kıldığım, seçip ayırdığım ve gönlünü vefâ ve safâ ile yoğurup açarak yumuşattığım inanan kulunun gönlünü bizzat ben yardım, ben açtım. Cebrâil'e de bırakmadım, Mikâil'e de havâle etmedim.

"Bismillah" öyle bir isimdir ki Mûsâ b. İmrân (a.s), Firavun'un yüz binlerce kılıcını, kılıç vuran, mızrak atan, demiri çiğneyip ezen, ateş gibi ayakları bulunan ordusunu o adla altüst etti, bozguna uğrattı.

"Bismillah" o addır ki Mûsâ b. İmrân (a.s), İsrâil oğullarının geçmesi için denizde o adla on iki kupkuru yol açtı. O adla denizden toz kopardı.

"Bismillah" öyle bir addır ki Meryem oğlu İsa, o adı ölüye okudu, ap-ak saçlarıyla ölü, o adın heybeti yüzünden dirildi, mezardan baş çıkardı.

Ey mezarda Münker ve Nekir'in sorusunu inkâr eden! Yoksa İsa (a.s)'ın seslenip ölüyü dirilttiğini de mi inkâr ediyorsun? Onun çağırmasıyla ölü, mezardan baş

¹⁴ Mesnevî, 4. Defter, s. 454.

¹⁵ Zümer, 39/22.

çıkarcı, kalkar da neden Münker ve Nekir'in sesiyle ölü, kefeninden baş çıkarıp kalkmaz, soruya cevap vermez?

"Bismillah" o addır ki bunca topal, bunca belaya uğramış, bunca hasta ve kör her sabah Hz. İsa'nın ibadethanesinin kapısı önünde toplanırdı. O, evradını bitirince dışarıya çıkar, onlara bu kutsal adı okurdu. Hepsi de hastalıktan kurtulup sıhhatli bir şekilde evlerine dönerdi.

"Bismillah" öyle bir addır ki...¹⁶

Ne var ki herkes hakkını vererek bu adı söyleyemez. Bu adın hakkını vererek söyleyebilmek öyle herkese nasip değildir. Bu adın hakkını vererek söyleyebilmek için Züleyha gibi "Yusuf"a "aşık" olmak, "aşkıta erimiş olmak" gerektir. Züleyha, Yusuf'un aşkıyla nasıl bir hâle gelmişti? İşte cevabı:

Züleyha'nın Hali

Züleyha, çörek otundan öd ağacına dek, her şeyin adını Yusuf koymuştu. Yusuf'un adını başka adlarda gizlemişti. Mahremlerine de bu sırrı söylemişti. 'Mum ateşten yumuşadı' dese, 'sevgili bize güler yüz gösterdi' demiş olurdu. 'Bakın, ay doğdu' dese, 'o söğüt ağacı yeşerdi' dese... 'Yapraklar ne güzel kıvıldıyor' dese, 'üzerlik ne hoş yanıyor' dese... 'Gül, bülbüle sır söyledi' dese, 'padişah, sevgilisinin sırrını söyledi' dese... 'Bahtımız ne de kutlu' dese, 'kilimi, halıyı çırpın' dese... 'Sucu su getirdi' dese, 'güneş doğdu' dese... 'Dün gece bir tencere yemek pişirdiler, yemek pek de güzel pişti' dese... 'Ekmekler tatsız, tuzsuz' dese; 'felek tersine dönüyor' dese... 'Başım ağrıyor' dese 'başımın ağrısı geçti' dese... Övdüyse onunla beraber demekti; yerdiyse ondan ayrı demekti. Yüzbinlerce şeyin adını ansa, maksadı da Yusuf'tu onun, dileği de Yusuf. Aç olsa, onun adını andı mı, o adla doyardı, onun kadehiyle sarhoş olurdu. Susuzluğu bile onun adını andı mı geçirdi. Yusuf'un adı gizli bir şerbet olmuştu ona.

Bir derdi olsa, o yüce adı andı mı, derdi hemencecik geçirdi.

Kışın o ad kürk olurdu ona... Aşkta sevgilinin adı işte böyle yapar!

Avam her zaman nâm-ı pâkı anar, ama aşk ile olmayınca tesiri olmaz...¹⁷

Çünkü aşk, Allah'ın sıfatıdır; korku ise topraktan olma kulun sıfatı. Aşkı anlatmak için yüz kıyamet kopacak kadar bir zaman olsa, o yüz kıyamet kopar da yine aşkı anlatmanın sonu gelmez. Çünkü kıyamet için son vardır. Allah'ın sıfatı olan aşkın olduğu yerde sondan, sınırdan bahsetmek mümkün müdür hiç?¹⁸

Senin nâmınladır yâ Rab! Hani derler Süleyman ki

¹⁶ Mecâlis-i Seb'a, ss. 48-49.

¹⁷ Mesnevî, 6. Defter, s. 816.

¹⁸ Mesnevî, 5. Defter, 612.

*Seba'yı kuşla yenmiş taht-ı Belkîs'i cin çalmış
Senin yâdınla olmuştur ilâhî ki bir işâretle
Muhammed yarmış ayı, mahşere kadar nâmı kalmış¹⁹*

İşte bundan dolaydır ki Mevlâna, sohbetinde Kuran okuyan bir hafıza şöyle seslenmiş ve arkasından aşağıdaki şiir inşad edilmiştir:

Oku ey hâfız! Aşıkların her zerresindeki zincirlerin zillerini Kuran nağmeleriyle oynat. De ki: Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm.

*Her işe Allâh'ın adıyla girişmek lazım
Zîrâ odur kullarına fâtih-i bâb-ı esbâb
Râzıyım rahmetine, âtîfet ü şefkatine
Çünkü ihsân-ı ilâhîsine yok hadd ü hesâb
Ben onun mağfîret ü rahmetini çok umarım
Günâhım affeder elbette odur et-Tevvâb²⁰*

Sıfatı aşk olan Allah'a, bu aşkta fani olmuş, erimiş, yok olmuş, kaybolmuş Mevlâna'nın, isim ve sıfatlarını kullanmak suretiyle Cenâb-ı Hakk'a yaptığı hamdler, övgüler, münacat ve dualar da, Esmâ-i Hüsnâ'nın onun eserlerindeki, düşünce ve gönül dünyasındaki yerini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Diğer eserlerinde pek sık rastlamadığımız bu durum, muhtevanın da uygun olması sebebiyle özellikle *Mecâlis-i Seb'a*'da muhteşem bir edebiyat harikası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi *Mecâlis-i Seb'a* Mevlâna'nın vaazlarından derlenmiştir. Vaazlara ise Cenâb-ı Hakk'a hamd, Hz. Peygamber'e salât ü selâm ve münacat ile başlanır. *Mecâlis-i Seb'a*'daki bütün hamdele, salvele ve münacatların hepsi de gerçek birer samimiyet ve aynı zamanda birer belağat levhasıdır. Hazret, Allâhü Teâlâ'nın güzel isimlerini sıkça kullandığı hamdelelerin birisinde ona şöyle hamd etmektedir:

Kâinatı yaratan, mevcudatı hükmü ile idare eden, insanları neşr gününde yeniden dirilterek haşr yerinde bir araya getiren, dönen feleği yeşil denizde (gökyüzü) ve gemiyi su üzerinde yüzdüren Allâhü Teâlâ'ya hamd olsun. Küme küme bulutları hava boşluğunda ızhar eden O'dur. Şimşekler yüce dağların tepeleri üzerine kılıç çektikleri zaman, toprak üzerine yağmur oklarını yağdıran ve yıldırım hatibini bulut minberi üzerinde nidâ ettiren O'dur. O'nun sevk ve idaresi ne yücedir! O, öyle bir ilim sahibidir ki O'nun ilminden kalemlerin gizli sayfalar üzerindeki hareketleri de yazdıkları da gizli kalmaz. O öyle bir görendir ki sedefler içindeki inciler dahi O'nun görüşünden, bakışından uzak kalmaz. O öyle bir işitendir ki ne kör karanlıklar içerisinde kalmış olan insanların sesleri, ne de yüksek ağaçlarda cıvıldaşan kuşların sesleri O'na gizli kalır. O ezelf kelam ile konuşandır; O'nun konuşması sestem, lisandan, dil ve dudak hareketlerinden yüce, harf ve zarf gibi şekillerden ve okuma eyleminden mukaddestir.²¹

¹⁹ *Külliyât-ı Şems-i Tebrîzî*, s. 193, g. no: 640.

²⁰ *Mecâlis-i Seb'a*, s. 98.

²¹ *Mecâlis-i Seb'a*, s. 121.

Öbür taraftan *Mecâlis*'teki münacat ve duaların tadı ise bambaşkadır. Mevlâna vaazlarına başlarken yapmış olduğu bu dualarına Cenâb-ı Hakk'ın Esmâ-i Hüsnâ'sını ve sıfatlarını nakış nakış işlemektedir.

Ey çaresizlere çâre bulan, ey nereye gideceğini bilemeyenlerin, yeri-yurdu olmayanların sığınağı! Ebedî lutuf gölgesini üzerimize gönder. Dostların gönüllerini tevhd incisinin sedefi haline getiren ve herkesi, her şeyi kuşatan nîmet bahşediciliğinle bizleri donat. Gönül sedefimizi telef eyleme. Bizi geçmiş ve gelecek karşısında rezil, rüsvâ etme. Değil mi ki âlem Senin dileğince geçip gitmede; gök Sana köle olmuş, gökte ve yerdeki herkesi, her şeyi ezip geçenler Senin karşında kahrolmada; parıl parıl parlayan yıldızlar Senden ışık dilenmede; padişahlar ve sultanlar Senin yardıma muhtâc olmayan devletinin zekâtıyla geçinmede?!... Değil mi ki bize öylesine bir devleti duyurdun: Bizi bu devletten mahrum bırakma! Dudağımızı değırdiğın, du-dağımızı ıslattığın o şaraptan bizi ayırma. Bizi varlığımızdan geçir, bizde varlık bırakma.

*Ey sâki! Hani bize evvelce sunmuş idin bir bâde
Bir-iki küp daha sun ondan da neşemizi artır
Ne olur, ondan bir daha bir daha tattır
Ya da artık bize yerlere düşmek lâyıktır²²*

Mevlâna'nın eserlerinde Esmâ-i Hüsnâ'dan bazılarına yapılan açıklamalar elbetteki bunlarla sınırlı değildir. Daha pek çok yerde, mesela; Kuddûs, Şekûr, Kelîm, Sübhân, Hak, Cemîl, Kadîr, Musavvir, Nûr, Aşk/Vahdet, Mûteâl, Muhyî-Mümît, Kakhâr-Mennân/Latîf, Lâ ilâhe illâ Hû, *Men Arefe Nefsehû Fe-kad Arefe Rabbehû* (Nefsini Bilen rabbini Bilir), *Ve Hüve Maaküm Eynemâ Küntüm* (Nerede Olursanız Olun, O Sizinle Beraberdır) *Küntü Kenzen Mahfiyyen* (Ben Gizli Bir Hazîne İdim), *el-Hayyü'l-lezî Lâ Yemût* (Ölmeyen Diri)²³ gibi Allâhü Teâlâ'nın güzel isimlerinden ve yüce sıfatlarından nicesi, kimi zaman bir başlık altında, kimi zaman da başlıksız olarak, bazan uzun, bazan da kısa olmak üzere açıklanmış, onlarla ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Biz burada onun açıklama getirdiği "*Fa'âlün Li-mâ Yürîd* (Dilediğini Yapar)" veya aynı anlamdaki "*Yef'alü/Yahkümü Mâ Yeşâü/Yürîd*²⁴ (İstedini Yapar/Hükmeder)" esması ile ilgili beyitleri sunarak bu başlığı sonlandıracamız:

*Dilirse havayı ve ateşi değersiz eyler, dilerse dikenî gülden aziz kılar
O hâkimdir, "Allâh dilediğini yapar", o, derdin "ayn"ından devâyı koparır
Eğer havayı ve ateşi değersiz eylerse, onları bulanık, kesif ve sakîl eyler
Eğer toprağı ve suyu yüceltirse, onlar gökyüzünü ayaklarıyla katederler*

²² *Mecâlis-i Seb'a*, s. 139

²³ Bu isimler için sırasıyla bk. *Mesnevî*, 5. Defter, ss. 547-548; 6. Defter, s. 792; *Fîhi Mâ Fîh*, s. 141; *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, I, 291, III, 381, III, 424-425, I/36-37, I, 38-39, II, 15, III, 369, I, 220, I, 240, I, 456, I, 427, III, 284, III, 202-203; *Fîhi Mâ Fîh*, ss. 185-186; *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, I, 367; *Mesnevî*, 4. defter, ss. 500-501. Bk. *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, I, 263, I, 269, I, 31, I, 339, III, 314-315; *Mesnevî*, 4. defter, s. 445; *Mesnevî*, 1. defter, s. 64; 5. Defter, s. 576; *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, XIII, 144-147; *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, II, 47-48; *Mesnevî*, 4. defter, s. 493; *Fîhi Mâ Fîh*, s. 25.

²⁴ Bk. Bakara, 2/253; Âl-i İmrân, 3/40; Mâide, 5/1 vd.

Yakînen kesin ki "Dilediğini azîz edersin." O, bir toprağa mensup olana, "kanatları aç!" dedi de

Ateşe mensup olana, "git, İblîs ol; yedinci kat yerin altında telbîs ile ol!" dedi.

Toprağa mensûb olan Âdem, sen Sühâ üzerine git; ey ateşe mensûb olan İblîs yerin dibine gir

Ben, dört unsur ve illet-i ûlâ değilim; ben dâimâ tasarrufta bâkîyim

Benim işim sebepsiz ve müstakîmdir; ey hasta! Takdîrim vardır, sebep yoktur

İsterim âdetimi değiştiririm; kimi zaman ise bu tozu önden kaldırıyorum

Kimi zaman denize derim ki: "Ateş ile dol!"; ateşe de derim ki: "Git, güzlâr ol!"

Dağa derim ki: "Yün gibi hafîf ol!"; göğe derim ki: "Göz önünde aşağıya dökül!"

"Ey güneş! Aya yaklaş!" derim de her ikisini birden kara buluta döndürürüz

Güneş çeşmesini kupkuru eyleriz de kan çeşmesini bir sanatla misk yaparız...²⁵

Hâşâ, Allah ne dilerse öyle olur. O, mekâna da hükmeder, mekânsızlık âlemine

de

Hiç kimse onun mülkünde onun emri olmaksızın kıl ucu kadar bile bir şey ekleyemez

Mülk onun mülküdür, ferman onundur: Şeytan onun kapısında en değersiz bir şeydir ancak...²⁶

İşte "Dilediğini Yapar" diye anlatılan kudret yüzünün nurunu gören, o yüzü seyreden kişinin gönlünde hiç itiraz kalmaz. O kişi bütün yaratıklara acır, merhamet eder. Hiç kimseden şikayeti kalmaz. Çünkü yaratılandan şikayet yaratandan şikayettir.

Her kime ki bu aşkın sırrını öğrettiler

Ağzını diktiler onun, söz söyletmediler.²⁷

C. Esmâ-i Hüsnâ'ya Doğrudan Yapılan Atıflar

Bir genelleme yapacak olursak, *Mesnevî-yi Ma'nevî*, Hz. Hüdavendigâr'ın mürşitlik yönünü, *Dîvân-ı Kebîr*, aşıklık yönünü, *Fîhi Mâ Fîh* toplum önderliği, *Mecâlis-i Seb'a* vaizlik yönünü ve *Mektûbât* da onun siyâsî ve sosyal danışmanlık yönünü ortaya koymaktadır denilebilir. Bütün bu eserler bir Mevlevî Sûfî Sünnî Müslüman'ın kaleminden çıkmıştır. Dolayısıyla, bu eserlerdeki bilgi dokusu ve örgüsü meydana getirilirken, en fazla başvurulan unsurlardan birisinin Esmâ-i Hüsnâ olması gayet tabîî ve hatta zorunludur. Nitekim onun eserlerinin hemen hemen her yerinde Cenâb-ı Hakk'ın bir güzel ismine, bir yüce sıfatına doğrudan veya dolaylı olarak atıf yapıldığını, her konuda mutlaka Hakk'ın isim ve sıfatlarına temas edildiğini görüyoruz. Bu itibarla, onun eserlerinde, gerek meşhur hadîste belirtilen 99 isim ve gerekse Kuran ayetlerinde ve hadîslerde belirtilen diğer isim ve sıfatların

²⁵ *Mesnevî*, 2. Defter, s. 198.

²⁶ *Mesnevî*, 5. Defter, s. 637.

²⁷ *Mektuplar*, s. 136. Ayrıca bk. *Mesnevî*, s. 643; *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, 1, 401.

adedi sayılamayacak kadar çoktur. Bir sonraki başlıkta değineceğimiz dolaylı atıflar bir yana, Esmâ-i Hüsnâ'ya doğrudan yapılan atıflar dahi sayılamayacak kadar çoktur. Sadece *Mesnevî*'de yaptığımız taramalardan hareketle, Hz. Pîr'in, Esmâ-i Hüsnâ kategorisine girmeyen hiçbir isim hemen hemen yok gibidir, diyebiliriz. Şu kadar ki biz bu başlık altında onun, Cenâb-ı Hakk'ın birkaç güzel ismine yer vermekle iktifa edeceğiz.

Esmâ-i ilâhiyenin her biri birer mahzendir ve onun anahtarları *Fettâh*'ın elindedir. (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 10/549, b. 3947)²⁸

O *Evvel* ve *Âhir*'dir. Onun evvelliğinin ve âhirlüğünün yanında mahlukatın varlığından söz etmek mümkün değildir (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 13/515 b. 3487.) Cümleden ümitsiz kalanlar o sonsuz olan *Evvel* ve *Âhir*'e sığınırlar. (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5/574, b. 2165.) Ashında taleb de ondandır, iyilik de ondandır. İnsan kimdir ki? *Evvel* de odur, *Âhir* de o. (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 11/474, b. 1457).

Hızır (a.s), Mûsâ-yı Kelîm'e öğrettiklerini hep *Rabb-i Alîm*'den öğrenmiştir. (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 4/446, b. 3519). Nazımlar, cinaslar ve kâfiyeler, korkudan o *Alîm*'in emrinin bendesidirler (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5/402, b. 1488). Onun ilminden feyzyâb olmak için melekler gibi "lâ ilme lenâ/bizim hiçbir ilmimiz yok" demek gerektir, tâ ki "mâ allemtenâ/bize öğrettiklerin" kişiye el tutsun (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5/301, b. 1127).

Hakk'ın kendisine *Basîr* demesinin sebebi, O'nun görmesinden insanın her an korkması içindir. Onun kendisine *Semî*' demesinin sebebi, kişinin kötü sözden ağzını bağlaması içindir. Kendisine *Alîm* demesinin sebebi ise ondan korkarak fasit düşüncelere sapmamak içindir. Bu isimler *Hudâ* üzerine ism-i alem değildir; zira zencinin dahi "Kâfûr/beyaz" adı vardır. İsim müştaktır ve vasıfları ise zât-ı ulûhiyyeti gibi kadimdir. Hakk'ın ismi sıfatlardan müştaktır ve O'nun vasıfları zât-ı ulûhiyyeti gibi kadimdir (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 7/77 vd. b. 217-221). Cenâb-ı Hak öyle sermedi, *Kerîm*, öyle sonsuz *Rahîm*'dir ki: İnsana bedavadan yüz, göz ve akıl vermiştir. Rüşvetsiz olarak akıl ve zeka bahşetmiştir. Hep küfran ve hata görmesine rağmen, hak etmeden evvel atâ bağışlamıştır (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5/585, b. 2203-2206).

"Ey *Azîm*! Bizden olan azîm günâhları, sen etrâfa duyurmadan affetmeye kâdirdirsin. Biz tamah ve hırstan dolayı kendimizi yaktık ve bu duayı da senden öğrendik" (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5/585, b. 2206-2207).

İnsanın zaman zaman "Allah *Gafûr* ve *Rahîm*'dir" demesi alçak nefsin hilesinden başka bir şey olmaz (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 4/3075). Tevbe-kârlar karşılarında *Gafûr* olan bir *Rab* ve onun lutuf ve ihsan bahçelerini bulacaktır (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 12/537, b. 3651).

Habîr olan Hak, bütün âlemlerde cereyan eden her şeyden haberdardır. Hiçbir şeyden gâfil değildir (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5/493, b. 1864). O *Hakîm* ve

²⁸ A. Konuk şerhi, çok sayıda geçtiğinden ve dipnotta fazla yer kaplayacağından metin içerisinde verilmiştir.

Habîr'dir; ilaç kabul etmeyen hastalıkların tedavisi ondadır (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 8/183, b. 2422).

Hayatta içinden çıkılamayan ve künhüne kolayca vakıf olunamayan hâdiselerin sırrını *Hâdî* olan Hak'tan tazarru etmek gerektir (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 11/267, b. 785).

O yüce yaratıcı *Hâfid* ve *Râfî*'dir. Kevn ü fesâd âleminde cereyan eden her şey bu iki esma sayesinde zahir olur (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 11/595, b. 1866).

Latîf olan *Tevvâb* günahkârları azad eder, tevbe kabul eder ve kulunu mesrur eder (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 6/130, b. 2860). O *Tevvâb* her insanın kendisine bağladığı düğümü her defasında açar ve her defasında merhameten uyarır (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 6/132, b. 2866).

Yezdân-ı Mecîd her dert için derman yaratmıştır" (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 3/190, b. 680).

Misafirlerin, gariplerin ve kimsesizlerin kimsesi ve sığınağı *Mecîd* olan *Allah*'ın gayrısı değildir (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 12/164, b. 2418). Gariplere, yoksullara ziyafet vermeyi ve misafire ikramı Rahmân mukimler üzerine bir vebal koymuştur (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 12/163, b. 2416).

Rahmet-i ilâhiyyeden ümit kesmek ne kötüdür. Zira *Bâr*'nin rahmetinin sınırı yoktur. Öyle bir *Muhsin*'den hiç ümitsiz olunur mu? (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 6/143, b. 2912-2913).

O *Mübdî*'dir; üstada tabi değildir. Cümlelerin mesnedidir; onun isnadı yoktur (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 1/490, b. 1658).

Nura talip olan gölgeler, *Nûr* zuhur ettiği vakit yok olur (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 6/598, b. 4646). Ey yüce olan *Nûr*! Senin tevfinin olmaksızın tevbe, tevbenin sakalıyla alay etmekten başka nedir ki? (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 11/197, b. 584.)

Fâil-i Mutlak muhakkak suretsizdir. Suret onun elinde alet gibidir (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 12/576, b. 3766).

Allâmü'l-Guyûb'un has kulları, can cihanında kalblerin casuslarıdır (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 3/410, b. 1467).

Akıl cihetsiz ve istikametsizdir; *Allâmü'l-Beyân* ise akıldan daha akıl ve candan daha candır (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 8/568, b. 3679).

Eğer insana nimet yerine, *Mün'im* erişecek olsa, bütün nimetler ona haset eder (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 6/468, b. 4159).

Gübre nasıl toprağa karışır ve ondan bitkiler, meyveler ve sebzeler yetişirse, işte *Îlâh* da kötülükleri öylece yok eder (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 12/249, b. 2718).

Ten Ebû Cehl'inden kurtulmak için eli Ahmed'e yahut onun da sahibi olan *Ehad*'e yani "mimsiz Ahmed"e vermek gerekir (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 1/273, b. 795).

Her ne zaman ki *Kadîm*'in vasıfları tecelli eder, o *Kelîm*, hâdisin vasıflarını yakar gider (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5/374, b. 1386).

O öyle bir *Kâdir-i Hudâ*'dır ki ademden yani yokluktan âlemin yüz mislini bir demde icat eder, yaratır (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 1/214, b. 530).

Düşüncesi şeytanın gıdası olan kimseler, *Rahmân*'ın meyinin vehmini dahi kuramazlar (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 11/229, b. 674). Mustafa gibi cismi cân olanlara o *Rahmân* "Alleme'l-Kur'ân" olur (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 6/169, b. 595). *Rahmân*'ın kokusu Yemen'den gelir, yarin kokusu ise cennetten gelir (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 7/173, b. 553).

Mü'min olan, emniyet veren, güven ve huzur veren Hak Teâlâ, kalbi saf olan müminde, bu isim ile zahir olduğu vakit, onun şüphelerini ve tereddütlerini giderir. O mümin esrâr-ı ilâhiyyeyi yakinen keşfeder ve bilir. Kalbi saf olmayan bir mümine esrâr-ı ilâhiyye münkeşif olmaz (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 2/344, b. 3188).

Cenâb-ı Hak öyle *Ganî*'dir ki yağa, muma nur verir, bir kemiğe iştirme gücü bağışlar (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 4/385, b. 3279). Tembeli de gayretkeşi de yaratan *Ganî*'dir (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5/393, b. 1448). Mülisten altın isteyen *Ganî*, ona gizlide altın bağışlayıcıdır (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5/401, b. 1486). Ademoğlunun yuları mesabesinde olan yani onun nefsini yönlendiren vâsitalardan ikisi olan mel-yil ve rağbetin harekete geçmesi dahi *Ganî*'nin emrine itaatkârdır (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5/500, b. 1894). Hayal ve hileye pek aldanmamak lazımdır. Zira *Ganî* hilekâr ve hayalperestlerin yolunu pek açmaz (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 9/168, b. 469). *Hakk*'ı bilen kişi avam gibi nankörlük etmez. Çünkü *Ganî* olan *Hudâvend*'in sofrası mesabesinde olan bu âlemde cimrilik olmaz (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 10/302, b. 3076).

Kıyâslar ve deliller bir asaya benzer; asayı kör olanlara yani insanlara, ancak her şeyi gören ve *Celîl* olan *Hak* vermiştir (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 2/75, b. 2170). Yaracakların nefreti, *Celîl*'in parlak güneşine delil olur (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 4/79, b. 2070). O *Celîl*'in hitabına mazhar olan bir kuyu, o hitap vesîlesiyle, Halil İbrahim peygamber için ateşin olduğu gibi bir gülşen ve gülistana dönüşür (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5/619, b. 2333). *Celîl*'in vahyi gönül doktorları, maneviyat tabipleri için şifa ve deva kaynağıdır (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 6/86, b. 2697). Hastalığa yakalanmış olan arifler *Hâllâk* u *Celîl*'in cömertlik ve ihsanına olan itimatlarından dolayı defsiz raks ederler (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 12/25, b. 2005).

TeVhit, yani *Hakk*'ın varlığını ve birliğini bilmek ve ona yakinen inanmak her müminin en önemli gayelerinden birisidir. İşte Mevlâna şu beyitlerinde bu işin nasıl yapılacağını kendine has üslubuyla şöyle açıklamaktadır:

Tevhîd-i Hakk'ı öğrenmek nedir? Kendini Vâhid'in önünde yakmaktır.

Eğer istersen ki gündüz gibi parlayasın, kendinin gece gibi olan varlığını yak!

Varlığını, varlık okşayıcı olan onun varlığında, kimyâ içindeki bakır gibi erit!

"Ben"e ve "biz"e elini sıkı yaptın; bütün bu harâplık iki varlıktandır. (Mesnevî-i Şerîf Şerhi, 2/309, b. 3050-3053.)

Varlığı iki görmektendir. Eğer eşyaya teklik gözülle bakılabilirse, *Hay* ve *Vedûd* olan *Hudâ*-yı *Vâhid*'den gayri, ne sema, ne yıldız, ne vücut/varlık görülecektir! (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 3/291, b. 1040.) Sadece ve sadece o görülecektir.

Kur'ân "Allah'ın boyası" tabirini kullanır. Mevlâna bu tabiri renkleri ikiye ayırmak suretiyle ve insandan sadır olan fiil ve sözleri dikkate alarak şu şekilde izah etmektedir:

İyi renkler safâ küpündendir; çirkin renkler, kokmuş bulanık sudandır.

O latif rengin adı Allâh'ın boyasıdır; bu kesif rengin kokusu Allâh'ın lânetidir.

Yani latif olan sözler ve fiillerin adı Allah'ın boyasıdır; zira güzeldir. Kötü söz ve fiillerin konusu ve tesirleri ise Allah'ın laneti ve onları tabiat esfel-i sâfilînine reddidir. (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 1/267, b. 774-775.)

Vehhâb olan o şahın lutufları hayrete düşecek kadar çok ve çeşitlidir (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 2/269, b. 2900). Mesela su onun lutuflarından biridir, fakat iyi bilinmelidir ki letafet sudan değildir; *Vehhâb* olan *Mübdî*'nin cömertliğindedir (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 3/447, b. 1605). Öbür taraftan, insana rûh-ı izâfîyi *Vehhâb* olan Allâhü Teâlâ bağışlamıştır (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 13/527, b. 3618).

"Rab" Allâhü Teâlâ'nın en yaygın ve en çok kullanılan isim ve sıfatlarından birisidir. Mevlâna bu sıfatı genellikle başka kelimelere izafetli olarak kullanmaktadır.

Onun en fena kahrı iki âlemin hilminden iyidir. Ne güzel *Rabbü'l-Âlemîn*'dir, ne güzel yardımcıdır (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 9/539, b. 1667). Ne var ki onun lutfundan istifade edebilmek için ebede riayet etmek, bunun için de yine ondan tevfik istemek gereklidir. Zira edepsizler fazl-ı ilâhîden mahrumdurlar (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 1/111, b. 78). İnsan bu dünyada nail olduğu hiçbir şeyi, kendi bilgi ve becerisine dayandırmamalı, sebebe ve iyiliğe değil, sebeplerin yaratıcısı *Rabbü'l-Minen*'e (iyiliklerin gerçek sahibi) güvenmelidir (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 4/354, b. 3161). Öbür taraftan bu dünya türlü türlü hokkabazlıklar, aldatmacalar ve sihirbazlıklar âlemidir; ondan kurtulmak için *Rabbü'l-Felak*'tan istiâze etmeli, yardım istemelidir (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 8/414, b. 3179).

İnsanoğlunun hırsı ve kendisine gaybdan lutuflar saçan *Rezzâk*'a itimsizliği şaşılacak bir şeydir. Çünkü yakinen o bilir ki *Rezzâk* ve *Hayru'r-Râzîkîn* (rıзык verenlerin en hayırlısı) odur. Ama yine de hırsına yenik düşer. Halbuki Cenâb-ı Hak, kendinden buğday gıda verir. Kullanımın tevekkülünü asla zayi etmez. Buğdayın peşinden giderek ondan ayrı düşmemek gerekir. Çünkü aslında buğdayı o gökten gönderir (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5/127, b. 432-434; 10/234, b. 2826). *Rezzâk* cümleye rıзык verir. Her birinin kısmetini önüne koyar (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 10/103, b. 2391). *Rezzâk-ı Cihân*'ın nimetlerinin zikri zaman evrakı içinde ne vakit gizli olmuştur? "Zamanın evrakı"ndan maksat, eşyanın suretleri ve Hakk'ın hakikî varlığının isim ve sıfatlarının mazharlarından ibaret olan mükevvenattır. Yani *Rezzâk-ı Âlem* olan Hakk'ın nimetlerinin zikri bu kainatta hiç de gizli değildir. Zira her birisi her an ve aralıksız bir şekilde kendilerine varid olan feyz-i rahmanî ile rızıklanmakta ve nimetlenmektedirler (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 11/580, b. 1814).

Şüphesiz, üstadların üstadı olan *Samed*'in kârgâhı "yokluk" ve "lâ" olur. (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 11/483, b. 1487). Diri çıkarıcı olan *Samed*'in kendisini diriltmesini isteyenlerin ölü olması lazımdır. Çünkü ism-i *Samed* ile ölüler diriltilir. Ne var ki bu isim herkese öğretilmez. İsa (a.s)'ın ahmak yol arkadaşına ism-i *Samed*'i öğretmemesinin sebebi budur (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 9/195, b. 551; 3/104, b. 305). Aklını *Samed*'in aşkında feda eden kişiye o yediyüz mislini bağışlar (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 10/352, b. 3232). Her şey onun emrine âmâdedir. O Nil'e "Firaun'a karşı kan olacaksın" diye emrederse, Nil'in *Samed*'in emrinden dönüp kafir-

lere su vermeye mecali olmaz (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 8/499, b. 3442). *Samed*'in gizli lutufları vardır. O ateş içinde nur gösterir (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 13/152, b. 4380). *Samed*, başka hiçbir vâsıta kullanmaksızın kişinin kendi isteğini kendisine bağ yapar (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 10/305, b. 3087). *Samed*'in nuru dağın dışına vurursa, o, içine de vurması için parça parça olur. Yani *Samed* olan zât-ı ulûhiyyetin nûru dağ mesabesinde olan vücûd-ı zulmânî ve cismânînin haricine ve zahirine vurunca, batını olan ruha da vurması için o vücûd ölüm vâsıtasıyla parça parça olur (*Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 13/277, 4771).

Münacat

Ey Nazirsiz Hudâ! Mademki bu sözden kulağa halka verdin, daha fazla saç.

Bizim kulağımızı tut, sarhoşların senin halis şarâbından içtiği o meclise çek.

Ey Dinin Rabbi! Mademki bize bunun kokusunu koklattın, o tulumun başını bağlama gayrı.

Gerek erkekler gerek kadınlar senden yerler, içerler. Ey Müsteğâs! Ata ve ihsanda sen çok cömertsin.

Ey Zât-ı Ecell! Söylenmemiş dua senden müstecâb; gönle, bir anda yüzlerce kapı açarsın.

Birkaç harf nakşettin de taşlar bile onun aşkından mum gibi oldu.

Kaşın nûn'u, gözün sâd'ı ve kulağın cim'i... yüz akıl ve idrâkin fitnesi yazdın.

Senin o harflerinden akıl ince nazarlı oldu. Ey Yazısı Güzel Edîb! Sil bunları!²⁹

Burada şu tespitin ilave edilmesi sanırız yerinde olacaktır: Mevlâna'nın eserlerinde en çok kullanılan Esmâ-i Hüsnâ'dan isimler arasında Allah, Hak, Rab, İlâh, Hû isimlerini sayabiliriz. Ayrıca; Farsça olan Dost, Hodâ (Tanrı), Yezdân (Hâlık), Dâdger (Âdil), Hüdâvendigâr, Kirdgâr (Hâlık), Îzed (İlah) gibi birçok ismin; ey sevgili, ey ay yüzlü, ey nar çiçeği, sen, o, efendim, saki, yar, can gibi pek çok kelime ve ibarenin de Cenâb-ı Hakk'a hitaben söylendiğini, bunların da metin içerisinde Esmâ-i Hüsnâ anlamına geldiğini belirtmek gerekir.

D. Esmâ-i Hüsnâ'ya Dolaylı Olarak Yapılan Atıf ve Açıklamalar

Bu başlık altında, Mevlâna'nın her satırını bir şekilde dahil etmek mümkündür. Zira, bir Allah eri, Hak aşığı, bir mümin, bir mürşid ve bir arif olarak Hz. Mevlâna, hayatının her ânında hep onu anlamış, onu anlatmış ve onu yaşamıştır. Dolayısıyla onun her kelamı doğrudan veya dolaylı olarak ona matuftur. Dediğimiz gibi, aslında onun her cümlesi mâşûğunu terennüm eder. Bunu anlamak için onun eserlerinden herhangi bir satıra şöyle bir göz atmak yeterlidir. Biz burada birkaç şiirinden örnek vererek, bunların Esmâ-i Hüsnâ'dan hangisi veya hangileriyle ilgili olduğu ya da olabileceği hususunda fikrimizi söylemek istiyoruz.

Mesela, *Mesnevî*'de Hilâl'in kıssasıyla ilgili şöyle bir ibare yer alır:

²⁹ *Mesnevî*, 5. defter, s. 550-551.

Kör bilir ki bir anası vardır. Fakat nasıldır? Hiç vehme getirmez.

Eğer bu biliş ile anaya ta'zîm ederse körlükten kurtulması mümkün olur.

Bu yolu gönül diriliğinden hâsıl et. Zira bu cisim diriliği hayvanlık sıfatıdır³⁰

Bu sürhta Cenâb-ı Hak anaya, insanlar da onun küçücük yavrusuna benzetilmektedir. Dolayısıyla Esmâ-i Hüsnâ'dan birçoğunun burada veciz bir şekilde ifade edildiğini söyleyebiliriz. Bunları iki gruba ayırmak mümkün:

1. Onun tanımlanamazlığı, tarif edilemezliği, insanların onu tanıma ve tanımlamada bir kör mesabesinde olduğu ama bir o kadar da her ikisinin birbirine çok yakın olduğu.

2. Öbür taraftan, onun merhametinin, rahmetinin, re'fetinin, şefkatinin ve lutfunun bir annenin çocuğuna karşı gösterdiği merhamet gibi olduğu Hakk'ın tanımlanamazlığının yanında insana ne kadar yakın olduğu *Dîvân-ı Kebîr'de* geçen ve Attâr'ın *Dîvân'ından* alınma bir şiirde şöyle de ifade edilmektedir:

*Dil ü canda nihansın gerçi, hepsi bî-haber Senden
Cihan zâtınla dolmuş iken cihan da bî-haber Senden
Nasıl bulsun Seni cân u gönül Senden ibaretken
Gönüldesin candasın ammâ can da bî-haber Senden
Hayâlin dilde nakşı varsa da bilmez hayâl zâtını
Lisânımda gerçi nâmın lisan da bî-haber Senden
Bütün mahlûkat senin nâm ü nişânın gerçi bilmekte
Fakat gördüm ki ben nâm ü nişân da bî-haber Senden
Îlâhî! Küh-i zâtın bilmeye sa'y eyleyen zümre
Yuvarlandı yakîn ile, gümân da bî-haber Senden
Cihan durdukça şerh etsem Seni mümkün değil zîrâ
Seni îzâh u şerh âciz, beyân da bî-haber Senden
Sinek Cibrîl kanadından nasıl bahseyler Allâh'ım!
Seni tarif eden ehl-i cihân da bî-haber Senden.³¹*

Hakk'ın kuluna merhameti ve yardımı ile ilgili sıfat ve vasıfları ise *Mesnevî'nin* bir yerinde, anne-çocuk metaforu ile şu şekilde de izah edilmektedir:

Allah, gönül vahyi ile Mûsâ'ya buyurdu ki: Ey seçilmiş! Seni seviyorum.

O da dedi ki: Ey Kerem sahibi! O sevgiyi artırmak için benim ne yapmam gerekir?

Buyurdu ki: Sen anne önündeki bir çocuk gibisin. Annesi ona kızdığında bile yine ona sarılır.

Hani çocuk annesinden başka bir kimseyi bilmez ya. Hani yalnızca onda mahmur, yalnızca onda sarhoştur ya!

Anası ona bir tokat atsa, o yine anasına gelir, yine ona sarılır.

³⁰ *Mesnevî*, 6. defter, s. 725.

³¹ *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, III, 49.

*Ondan başkasından yardım istemez; iyiliği de kötülüğü de hep odur.
Senin gönlün dahi hayırda ve şerde bizdendir; başka yere iltifâtı yoktur onun
Çocuk, genç ve ihtiyar... benden başka kimse senin nazarında taş gibidir, ker-
piç gibidir.*

*Münâcat anında “İyyâke na’büdü” bela anında ise “İyyâke nestaîn”...
Demektir ki ibadeti ancak sana yaparız. Yardımı da yine sadece senden uma-
rız.³²*

Bir başka beyitte hazret şöyle söylemektedir:

Bir siyah kilimim senin devletinin kapısında

Varsın kârım olmasın, zarar da etmem ya³³

Hakk’ın Ganî ve Mâlikü’l-Mülk gibi sıfatlarına telmih olduğu hemen anlaşılan bu bir beyitlik ifade, aslında, dikkatli gözler onun diğer pek çok isim ve sıfatını da kolaylıkla bulabilir. Yine:

İstersen kes boynumu, ne olur çekinme sen

Zîra sevgilinin darbesinden hayat bulurum ben³⁴

Beyitinde Cenâb-ı Hakk’ın Muhyî ve Mümît ismine doğrudan işaret vardır.

Değil mi ki benim tilkim oldun arslandan sakınma

Değil mi ki senin devletin benim, devletsizliğe düşmekten ürkmeye

Değil mi ki gökteki o ay seninle yoldaştır

Gündüz erken olmuş yâhut akşam vakti gelmiş korkma³⁵

Beyitlerinde de Mudir-Nâfi’ esmasının güzel bir îzâhı yer almaktadır.

Cenâb-ı Hak bâkîdir, ondan başka her şey, şu yeryüzünün üstünde canlı ve cansız nâmına ne varsa hepsi fânîdir.³⁶ Cenâb-ı Hak kendisinden başka her şeyi Müfnî, Mühlik ve Kakhâr gibi sıfatlarıyla yok etmektedir. Aynı zamanda mahlûkatın varlığı ve bakâsı da yine Hak’tandır. İşte bu beyitler Hakk’ın bu isim ve sıfatlarının tefsiri mahiyetindedir:

Ay yüzlüm gelince ben kim olurum da “ben” olurum

Esasen ben kendi varlığımdan geçince mevcûd olurum

Bende bir sermâye görürsen bil ki o sermâye O’nundur

Fakat bir gölge görürsen bil ki o gölge benimdir

Bana O söz söylerse Yusuf gibi “lâ”³⁷ vakti olurum

Fakat ben O’na söz söylersem Musa gibi “len”³⁸ vakti olurum

³² Mesnevî, 4. Defter, s. 504.

³³ Mecâlis-i Seb’a, s. 62.

³⁴ Mecâlis-i Seb’a, s. 62.

³⁵ Mecâlis-i Seb’a, s. 63.

³⁶ Bk. Kasas, 28/88; Rahmân, 55/26.

³⁷ Yusuf, 12/72 ayetinde geçen Hz. Yusuf’un sözüne atıf vardır.

³⁸ Allâhü Teâlâ’nın Hz. Mûsâ’ya “Len terânî (Beni göremezsiz!)” şeklindeki hitabına telmih vardır. (Bk. A’râf, 7/143.)

Söz hem gizlidir hem açık fakat O dost dostluk ister

Ben o zaman "söz" kesilirim de O bana söz söyler³⁹

Cenâb-ı Hak Kakhâr, yani her şeye hakim ve her şey üzerinde istediği gibi hüküm süren olduğu gibi, eşyayı ve yarattığı birtakım şeyleri insanın emrine amade kılandır yani Müsahhir'dir. Aşağıdaki dörtlüklerde onun bu vasıfları çok çarpıcı ifadelerle açıklanmaktadır:

Haddi mi vardır tabiat hâdiselerinin

Ordumuzun kopardığı toza yaklaşabilsin

Biz ki kanatlarımızla göklere uçarız

Çünkü arştır bizim cevherimiz aslımız⁴⁰

**

Hakk'ın esrârına gencîne olmuş bizleriz

Bî-hesâb incilerin deryâsı biz lâ-reyb ü şek

Taht-ı hükm-i saltanatta pâdişâhız dâimâ

Hükmümüz altındadır tâ mâhtan mâhiye dek⁴¹

Kıskançlık sadece insana mahsus bir özellik zannedilir, oysa insan bu özelliğini de Cenâb-ı Hak'tan almıştır ve Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinden birisi de Gayûr'dur. yani bazan o da kıskançlık gösterir. Bu ilginç esma Mevlâna'nın şu iki rubâisinde ayna ve güle karşı gösterilen kıskançlıkla terennüm ediliyor:

Âşığız biz sana sen âyineye dil yakmadasın

Biz sana âşığız sen âyineye bakmadasın

Dûd-ı âhınla cihânı boğayım zulmete tâ

Hiçbir saykal ile almaya âyine cilâ⁴²

**

Bir zaman yâr ile gülzârı dolaşmakta iken

Her nasılsa güle bir atf-ı nazar etmiş idim

Beni gördükte dedi: Sende utanmak yok mu?

Gül-i ruhsârı bırakıp güle bakarsın a beyim!⁴³

Gerçek zenginlik Hakk'ın zenginliğidir ve hakikatte ondan başka zengin olmadığı gibi onun zenginliğinin benzerinin benzeri dahi yoktur. Onun lutfunun bir nefesliği, onun zenginliğinin bir zerresi bu âlemdeki her şeyden daha büyüktür, çünkü Allah en büyüktür: Allâhü Ekber:

Senin lutfun bir nefeslik dahi olsa bir zerreye ulaşacak

Ve zerre olmayacak ha, bin güneşten daha aydın daha parlak⁴⁴

³⁹ Mecâlis-i Seb'a, s. 39. Ayrıca bk. Külliyyât-ı Şems-i Tebrîzî, s. 439.

⁴⁰ Külliyyât-ı Şems-i Tebrîzî, s. 79, g. no: 249.

⁴¹ Dîvân-ı Şems, (Dîvân-ı Bozorgân I, Sâlim Rayaneh adlı CD içerisinde) r. no: 4802.

⁴² Mecâlis-i Seb'a, s. 112..

⁴³ Külliyyât-ı Şems-i Tebrîzî, s. 1185, r. no: 1772.

⁴⁴ Külliyyât-ı Şems-i Tebrîzî, s. 1077, r. no: 501.

Allâhü Teâlâ mahbûb-ı hakîkîdir, aşıkların yegane sevgilisidir. İnsan bu şahadet âleminde zaman zaman onun tecelligâhlarına ve mazharlarına meyledebilir. Ama oradan isimden müsemâyâya, tecelliden mütecellîye ve mazhardan “muzhir”a ulaşan aşıklar, artık vuslata erdikten, suyun menbâna vardıktan sonra kolay kolay öncekilere iltifat etmezler:

*Ey güzel şem!⁴⁵ Gözyaşı döktün soldun sarardın
Dertli aşıklarının böylece oldun emîri sen
Yan yakıl artık revâdır vaktin Ferhad'ısın
Lâkin bilmem sohbet-i Şîrîn'e yan çizdin neden?⁴⁶*

Hak aşıkları, bu kevn ü fesâd, cem ve fark, zuhûr ve hafâ âleminde zaman zaman sevgililerinden ayrı düşerler ve Rahmân ve Raûf olan sevgililerine yine onun tecellilerini elçi yaparak niyâz u nâzda bulunurlar:

*Ey bâd-ı seher! Kûy-i dil-âşûba gidersen
Yüz buldunsa hâlimi bahseyle unutma
Âzâde-i âlâm ü kederse dil-i cânân
Zinhâr beni gördüğünü söyle unutma⁴⁷*

Bu beyitlerde bizim işaret ettiğimiz isim ve sıfatların dışında, Esmâ-i Hüsna ve Sıfât-ı Ulyâ'dan pek çok isim ve sıfatı bulmak mümkündür.

Bunlara ilaveten, mesela, *Lâ İlâhe İllallâh*, *Mümît*, *Rezzâk*, *Ma'bûd*, *Hâdî-Mudîl*, *Mucîbü'd-Daavât* (Duaları Kabul Eden), *Fe-semme Vechullâh*, (Allah'ın vechi her yeri kaplamıştır), *Küllü Şey'in Hâlikün İllâ Vechehû* (Onun Vechi Hariç Her Şey Yok Olmaktadır), *Leyse Ke-mislihî Şey'ün* (Onun Benzeri Gibisi Yoktur)⁴⁸ gibi, Allah'ın güzel isimlerinin Hz. Mevlâna'nın eserlerinin neredeyse her beyitine, her satırına, her cümlesine şu veya bu şekilde yerleştirildiğini görmek mümkündür.

⁴⁵ Mum, tasavvuf edebiyâtında sevgiliye canı fedâ etmenin sembolüdür.

⁴⁶ *Mecâlis-i Seb'a*, s. 144.

⁴⁷ *Külliyât-ı Şems-i Tebrîzî*, s. 1179, r. no: 1703.

⁴⁸ İsimler için sırasıyla bk. *Mesnevî*, 5. defter, s. 560, 582; *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, III, 340; *Mesnevî*, 5. Defter, s. 564-565; *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, III, 66, III, 60-61; *Mesnevî*, 6. defter, s. 825; *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, I, 311, I, 356-357, I, 427428; *Fîhi Mâ Fîh*, ss. 21-22, 226; *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, II, 277-278.

Sonuç

Esmâ-i Hüsnâ; İslam inanç, düşünce ve kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Bu inanç, düşünce ve kültürün bir unsuru olarak Mevlâna da eserlerinde Hakk'ı anlatırken veya ona dua ederken doğrudan veya dolaylı olarak hep Esmâ-i Hüsnâ'yı kullanmış, cümlelerini Hakk'ın güzel isim ve sıfatları ile birer fikir yumağı, birer irfan tablosu haline getirmiştir. Onun eserlerinde Hakk'ın isim ve sıfatlarına kimi zaman uzun izahlar getirilmiş, kimi zaman da gündelik hayattaki olaylar veya inanç esasları açıklanırken atıflarda bulunulmuştur. Esmâ-i Hüsnâ, Mevlâna'nın eserlerini oluşturan en temel unsurların başında gelmektedir.

Kaynakça

- Arpağuş, Safi, *Mevlevilikte Ma'nevî Eğitim*, İstanbul 2009.
Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul 1983.
-----, *Mevlevî Adab ve Erkanı*, İstanbul 2006.
Karagöz, İsmail, *Esmâ-i Hüsnâ*, İstanbul 2010.
Konevî, Sadreddîn, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul 2002.
Konuk, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı vd., İstanbul 2009.
Mevlâna, *Mesnevî*, çev. Deryâ Örs-Hicabi Kırlangıç, Konya 2008.
-----, *Külliyât-ı Şems-i Tebrîzî, (Dîvân-ı Kebîr)*, nşr. B. Fîrûzânfer, Tahran 1380.
-----, *Dîvân-ı Kebîr Seçmeler*, haz. Şefik Can, İstanbul 2000.
-----, *Fîhi Mâ Fîh*, çev. A. Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın, İstanbul 2007.
-----, *Mektuplar*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1963.
-----, *Mecâlis-i Seb'a*, haz. Dilaver Güner, Konya 2008.
Niyazî Mîsrî, *Dîvân-ı Niyâzî*, İstanbul 1260.
Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, İstanbul 1992.
Top, Hüseyin, *Mevlevî Usul ve Adabı*, İstanbul 2001.
Topaloğlu, Bekir, "Esmâ-i Hüsnâ" *DİA*, İstanbul 1995, XI, ss. 404-418.